

Câteva date cu privire la ideea de „proprietate” în viziunea lui Alexandru Marghiloman**

În mentalul conservator proprietatea reprezenta unul dintre pilonii societății, iar ultimul președinte al partidului omonim, Alexandru Marghiloman, surprindea esența conceptului, imaginând efectele denaturării ideii de proprietate: „circumspectie în mânuirea acestei arme [exproprierea], pentru că viitorul va fi solid sau subred după cum veți așeza proprietatea tare sau nu”¹. În România de astăzi tradiția proprietății pare fragilizată ca urmare a diferitelor tipuri de regimuri politice animate de „avânt” fie revoluționar, fie reformist, iar recuperarea ideii ca garant al stabilității societății autohtone ne apare ca o necesitate ce depășește granițele doctrinare. Adaptarea la modernitate a discursului conservator pe această temă poate fi cheia redescoperirii valorilor europene ale societății românești. Iar religia și proprietatea, pilonii fundamentali ai oricărei societăți, aşa cum îi identifica Alexandru Marghiloman, sunt capabili să construiască o „arhitectură capabilă să reconcileze ceea ce pare ireconciliabil: europenitatea și loialitatea față de spiritul locului”².

Soluționarea problemei proprietății era legată, în viziunea conservatoare, de reformele moderate, opuse exproprierii inițiate de stat. Polemica dintre liberali și conservatori pe această temă a traversat întreaga perioadă de dezvoltare modernă a României dintre 1859 și 1914. Reticența conservatoare era explicabilă prin dorința de a crea, prin susținerea proprietății mijlocii și a autonomiei comunale, o mentalitate care să

* Institutul de Studii Politice Conservatoare (București).

** O versiune restrânsă a acestui text a văzut lumina tiparului și în *Conservatorul. Revistă de Cultură Politică*, I, 5–6, 2006, pp. 14–15.

¹ Alexandru MARGHILOMAN, „Doctrina conservatoare”, în *Doctrinele partidelor politice*, ediție îngrijită de Petre DAN, Editura Garamond, București, 1996, p. 164.

² Ioan STANOMIR, *Conștiința conservatoare. Preliminarii la un profil intelectual*, Editura Nemira, București, 2004, p. 191.

genereze prosperitate rurală și nu instințe de dependență față de stat³. Pentru conservatori, respectarea dreptului la proprietate avea o importanță aparte deoarece ea contribuia efectiv la păstrarea ordinii și a legalității.

Un discurs conservator ponderat

Viziunea lui Alexandru Marghiloman asupra ideii de proprietate era exprimată în dezbaterea publică cu ocazia discuțiilor privind „problema agrară”, în special cu privire la reformarea proprietății mari. Preluând elemente din programul *Era Nouă* în chestiunea proprietății, Alexandru Marghiloman considera că împroprietărirea țărănilor putea fi realizată, dar nu prin metoda exproprierii realizate de stat, ci prin legi de vânzare din moșiiile statului și de revizuire a tocmelilor agricole. Sau la nivelul anului 1914 se putea avea în vedere „procesul de evoluție prin care se poate îndrepta disproportiunea între proprietatea mare și proprietatea mică”⁴, iar moșiiile de mâna moartă (donate diverselor instituții), cumpărarea de către stat a moșilor scoase la vânzare și redistribuirea lor, precum și vânzările direcție către țărani la prețuri arbitrate de instituții de credite, reprezentau soluții în viziune conservatoare. La fel de importante în acest context erau o administrație mai bună și morală sau un învățământ agricol mai eficace. Totodată, problema agrară presupunea și generalizarea unui spirit individualist, burghez, care nu se regăsea decât printre arendași. Altminteri, atât țărani, cât și boierii rămăseseră fideli unei mentalități vechi, care nu valoriza munca în scopul obținerii unui profit, ci o vedea ca pe o rutină („o muncă pe apucate”)⁵.

În viziunea lui Alexandru Marghiloman soluționarea problemei proprietății era strâns legată de dezvoltarea industrială a țării, care nu se putea realiza doar prin capital autohton, ci mai ales prin cel străin (el răspunde astfel teoriei poporaniste asupra dezvoltării neindustriale a României). Capitalul străin nu trebuia însă să afecteze aşezămintele țării. Astfel, marea proprietate urma să dispară numai după ce va fi ridicată o industrie veritabilă în țară și vor apărea pături sociale care să-i ia locul,

³ Ioan STANOMIR, Laurențiu VLAD, „A fi conservator”, în *A fi conservator*, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan STANOMIR și Laurențiu VLAD, Editura Meridiane, București, 2002, p. 21.

⁴ Alexandru MARGHILOMAN, *Doctrina conservatoare și revizuirea Constituției*, discurs rostit în ședința Senatului din 12 martie 1914, Tipografia G. A. Lăzăreanu, București, 1914, p. 7.

⁵ Ion BULEI, *Conservatori și conservatorism în România*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 218.

deoarece „când în alte țări industriale pământul a devenit insuficient pentru populațiunea rurală, populațiunea rurală s-a dus la orașe și industria pe dată le-a remunerat munca și activitatea”⁶ Însă pentru moment (1908), marea proprietate avea „o funcțiune socială, pe care nici o altă pătură în România nu este în stare să o îndeplinească. Când celealte pături vor fi eșit la plinul lor și își vor fi luat rangul [...] atunci, dar numai atunci, ea va putea fi fărâmătă fără primejdie pentru economia generală a Statului.”⁷ Totodată, trebuia creată o treaptă intermediară între „plugarul mic și proprietarul mare”, iar prin libertatea de convenție a tocmaiilor agricole putea fi restabilită vechea relație dintre proprietari și țărănim. O poziție similară în privința existenței marii proprietăți avea și Petre P. Carp: „[proprietatea mare] eu cred că este un bine, eu cred că este o necesitate: o necesitate nu numai pentru clasele conducătoare ale unei țări, dar o necesitate chiar pentru pătura țărănească”, iar împărțirea ei ar „nimici progresul social”⁸. Însă evenimentele din 1907 făceau ca astfel de luări de poziții să nu aibă o mare aderență în rândurile populației.

Pentru Alexandru Marghiloman în rezolvarea problemei agrare, Partidul Conservator trebuia să „își închine activitatea în cercetarea măsurilor de întărire morală și materială a clasei țărănești, care a dovedit și vigoare și unitate de găndire națională”, iar „orice reformă” era „admisă, dar fără atingerea dreptului de proprietate, punct fundamental în Constituțione și în starea noastră socială”⁹.

*

Opoziția conservatoare în fața soluțiilor agrare liberale din anii 1907–1908 a revenit în prim-plan în perioada 1913–1914 când se punea tot mai des problema realizării celor două mari reforme, agrară și electorală. Ieșirea de la guvernare a conservatorilor în decembrie 1913 a dus la instalarea la putere a liberalilor conduși de Ion I. C. Brătianu, al căror program se baza în principal pe rezolvarea problemelor agrară și electorală. Proiectele liberale asupra reformelor fuseseră formulate încă din septembrie 1913, iar reacția conservatoare nu a întârziat să apară două luni mai târziu.

⁶ Alexandru MARGHILOMAN, *Doctrina conservatoare și revizuirea Constituției*, pp. 5–6.

⁷ Idem, *Doctrine conservatoare*, discurs rostit în ședința Camerei de la 12 decembrie 1908, Tipografia G.A. Lăzăreanu, București, 1909, p. 18.

⁸ Apud Ion BULEI, *Op. cit.*, p. 373.

⁹ *Programul Partidului Conservator. Expunerea domnului Alexandru Marghiloman*, Tipografia Cooperativa, București, 1913, p. 5.

Principalii autori ai programului conservator, apărut ca reacție la reformele propuse, erau Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman. Ei porneau de la ideea conform căreia ar reprezenta o utopie primejdioasă împroprietărirea oricărui țăran cu pământ, deoarece ar fi în primul rând o măsură neficentă din punct de vedere economic. Astfel, preconizau susținerea unei pături înstărite a țărănimii, ca rezultat al unei selecții naturale, firești: „[...] înlesnirea accesunii pământului, în loturi destul de întinse, țăranului harnic și priceput, care se selecționează de la sine prin aceste calități”¹⁰. Transferul de proprietate de la mare la mica gospodărie urma să se facă în manieră evolutivă prin Casa Rurală (liberalii deși o susținuseră anterior, acum o considerau insuficientă), aceasta fiind menită a pune la dispoziția țăranilor, moșii care urmău a fi vândute, pentru că „proprietatea mare are datoria de face un sacrificiu în favoarea proprietății mici, iar statul e dator pentru a transmite proprietatea rurală disponibilă către țărani”¹¹.

Pentru Alexandru Marghiloman, rezolvarea problemei agrare nu putea fi privită doar prin relația proprietarului cu pământul: „nu e de ajuns să dăm pământ țăranului, ci trebuie să procurăm clasei țărănești credit eftin și să-i facem educațiune agrară”; de asemenea, „starea culturală, viața comunală și moravurile administrative ale unei țări pot contribui mult la înălțarea sau la ținerea pe loc a clasei rurale”¹². Așadar, ideea unei împroprietări a țăranului, în viziune conservatoare, nu putea fi separată de ideea descentralizării administrative sau de cea a instrucției. Descentralizarea administrativă fusese o parte importantă a programului conservator încă de la *Era nouă* a lui Petre P. Carp. Concluzionând, programul din 1913 propunea constituirea unei puternice „clase de țărani proprietari”, susținând în acest scop „indivizibilitatea lotului țărănesc” și mărirea lui „la mai mult de cinci hectare”¹³.

Pozitia ponderată a lui Alexandru Marghiloman – deși și el afirma în ianuarie 1913 că „este de preferat un război cu Bulgaria (dădea astfel satisfacție națiunii), decât sufragiul universal și exproprierea parțială”¹⁴ – fusese influențată și de faptul că regele se arătase dispus la sacrificarea marii proprietății, poziție adoptată în cadrul unei întrevederi cu liderul

¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

¹¹ *Ibidem*, p. 8.

¹² *Ibidem*, p. 10.

¹³ *Ibidem*, p. 17.

¹⁴ Alexandru MARGHILOMAN, *Note politice*, ediție îngrijită de Stelian NEAGOE, I, Editura Scripta, București, 1993, p. 100.

conservator la 19 martie 1914. Totuși pentru Partidul Conservator condus de Alexandru Marghiloman era important de subliniat „că pe cât este de doritor să înlesnească soluționarea chestiunii agrare, pe atât consideră că o siluire procedeele care nu sunt de natură a îndruma partidele politice și opinia publică spre cercetarea liniștită și documentară a celor mai bune mijloace de înfăptuire”¹⁵.

Dar nu toți conservatorii erau de aceeași părere. Existau și nuanțe. Astfel, Titu Maiorescu vorbea sarcastic despre „proiectele socialist-antiproprietare”¹⁶ ale liberalilor, Ionel Brătianu fiind denunțat ca susținătorul socialiștilor. Petre P. Carp a combătut și el proiectele liberalilor, respingând în mod absolut, fără rezerve, propunerile de reformă agrară. El își motiva refuzul și prin dificultățile interne pe care le-ar fi traversat țara în condițiile unei crize externe. Gr. G. Cantacuzino nu era împotriva dezvoltării proprietății țărănești, dar ea urma să se realizeze pe cale „evolutivă, nu revolutivă”¹⁷. Gr. G. Cantacuzino, ca și Take Ionescu, erau dispuși în cele din urmă să accepte exproprierea doar cu răscumpărare. Discuțiile asupra oportunității exproprierii se purtau și la un alt nivel. Astfel, exproprierea trebuia combătută pentru că tindea să transforme radical sistemul de proprietate al țării, sub influența modelului sărb ori bulgar, realizându-se „o țară de țărani”. În România între marea și mică proprietate exista însă un echilibru, iar garanția sistemului politic al țării, precum și a economiei sale era tocmai marea proprietate¹⁸.

Mergând într-o direcție similară, discursul lui Alexandru Marghiloman din Senat de la 12 martie 1914 era hotărât împotriva mijloacelor de reformă propuse de liberali. Astfel, liderul conservator dezvolta prevederile programatice ale partidului din noiembrie 1913, propunând ca mijloace de înlăturare a disproportiei dintre marea și mică proprietate recursul la proprietățile statului sau la prisosurile din marile moșii și instituirea dreptului de preemtivitate al statului asupra vânzărilor de pământuri (materializat prin Casa Centrală Rurală a băncilor populare)¹⁹, deoarece „din lipsă de instrumente de credit, proprietatea mare, oricât de luminată ar fi fost, oricât de generoasă în avânturile ei,

¹⁵ *Ibidem*, p. 152.

¹⁶ Zigu ORNEA, *Junimea și junimismul*, I, ediția a treia, Editura Minerva, București, 1998, p. 386.

¹⁷ Apostol STAN, *Putere politică și democrație în România 1859–1918*, Editura Albatros, București, 1995, p. 318.

¹⁸ *Ibidem*, p. 319.

¹⁹ Ion BULEI, *Op. cit.*, pp. 431-432.

era în imposibilitate a face un sacrificiu folositor în favoarea proprietății țărănilor.”²⁰ După puțin timp, Alexandru Marghiloman, Nicolae Filipescu și Ion Lahovari acceptau ideea exproprierii, privită ca „o sanctiune individuală *in extremis* și ca subsidiar”, cum preciza Marghiloman la 14 aprilie²¹. Acceptarea principiului exproprierii era determinată și de nevoiea de a face posibil un acord partidelor politice, acord ce fusese solicitat și de Carol I²².

Această din urmă poziție o avea și Take Ionescu (Partidul Conservator-Democrat). Astfel el făcea distincția între confiscare și expropriere și, spre a nu apărea confuzii, sugera ca exproprierile să se facă la un preț fixat de justiție²³. Așadar, până la urmă elita politică românească încerca să ajungă la o înțelegere în privința problemei agrare, în special sub aspectul statutului proprietății, indiferent de ce natură ar fi fost ea, dar izbucnirea Primului Război Mondial a amânat discuția și realizarea reformelor.

*

Situația politică a României din 1917 a dus la reafirmarea ideilor de reformă agrară și electorală. Astfel, pentru impulsivarea țărănimii, majoritară în armată, o parte a elitei politice a promis modificarea articolului 19 din Constituție referitoare la chestiunea agrară. Astfel, era precizat textual că: „pentru cauză de utilitate națională se sporește intinderea proprietății rurale țărănești prin exproprierea terenurilor cultivabile [...] în scopul de a se vinde țărănilor cultivatori de pământ, cu precădere țărănilor mobilizați”²⁴. Exproprierea se realiza cu despăgubire de către stat. Atitudinea conservatorilor-democrați față de această revizuire s-a făcut simțită în Parlamentul din exil, în timp ce reacția politică a conservatorilor s-a materializat prin măsurile luate de guvernul condus de Alexandru Marghiloman.

Alexandru Marghiloman stabilea că menirea unui nou Parlament ar fi fost acea de a clarifica revizuirile constituționale din 1917, în primul rând în problema agrară. Astfel, în adunarea generală a Clubului conservator de la București (22 mai 1918), liderul partidului preciza că

²⁰ Alexandru MARGHILOMAN, *Doctrina conservatoare și revizuirea Constituției*, p. 11.

²¹ Ion BULEI, *Op. cit.*, p. 432.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 433.

²⁴ Apud Mircea MUŞAT, Ion ARDELEANU, *Viața politică în România, 1918–1921*, Editura Politică, București, 1976, p. 68.

primele măsuri ale parlamentului ce urma să fie ales trebuiau să aibă în vedere constituirea unei „clase de proprietari mijlocii și menținerea unui maxim de producție”²⁵. Într-o întrunire electorală la Bârlad (16 mai 1918) Alexandru Marghiloman făcea precizarea că Partidul Conservator era de acord cu exproprierea, dar aceasta urma să fie luată în considerare în ultima instanță; mult mai benefice pentru însăptuirea împroprietăririi țărănilor i se păreau vânzările directe, creditarea prin casele specializate ori creditul funciar rural²⁶.

Reforme imposibil de aplicat

Măsurile luate de guvernul Alexandru Marghiloman în domeniul agrar au fost decretul-lege relativ la obligativitatea muncii și culturilor agricole, respectiv legea arendărilor obligatorii. Cea dintâi se referea la obligația ca țărani să lucreze pământul agricol pe o perioadă de cinci ani după un program stabilit, pământ care continua să rămână în proprietatea marilor moșieri²⁷. A doua măsură la care am făcut referire prevedea obligativitatea arendării către comune și grupuri de țărani a moșilor statului (integral), dar și a unei părți din marile proprietăți funciare private ce depășeau 100 de hectare²⁸. Optiunea aceasta, susținută de un deputat conservator, Garofild, în vara anului 1918, era în fapt o amenajare temporară care avea drept scop să pregătească reforma agrară ce avea să fie elaborată și aplicată după sfârșitul războiului²⁹.

După căderea guvernului Alexandru Marghiloman, influența sa și a Partidului Conservator a scăzut dramatic. Liderul conservator nu a incitat însă să-și afirme ideile cu privire la posibila rezolvare a chestiunii agrare. Manifestul Partidului Conservator-Progresist din 3/16 decembrie 1918 expunea cu claritate viziunea autorului său în problema agrară, subliniind totodată că nu suprafața expropriată contează, ci modul în care ea este utilizată: „De aceea, voim ca prin formația de loturi mici, nu sub 5 hectare, și mijlocii, de la 25 la 100 de hectare, să ajungem a constitui o țărănim cuprinsă și rezistentă. Deci cerem comasarea proprietății mici țărănești, indivizibilitatea prin moștenire a lotului mic; libera circulație a pământurilor; un credit funciar țărănesc, credit ieftin sustras de la

²⁵ Ion BULEI, *Op. cit.*, p. 517.

²⁶ *Ibidem*, p. 518.

²⁷ *Ibidem*, p. 519.

²⁸ *Ibidem*, pp. 519–521.

²⁹ *Ibidem*, pp. 521–522.

înrăurirea politicii; organizarea de Camere agricole; dezvoltarea învățământului tehnic agricol.”³⁰

Așadar, avem reafirmate ideile unei proprietăți mijlocii, dar și un rol important acordat dezvoltării unor metode eficiente de lucru menite să sporească productivitatea. Prin propunerea indivizibilității lotului mic de pământ, Alexandru Marghiloman dorea să prevină fărâmășarea proprietății. Totodată, în viziunea sa țăranul român trebuia sprijinit prin politica de impozitare și de credit pentru ca el să poată produce independent fără a mai aștepta un eventual ajutor al statului. Însă, după cum se va vedea, lipsa unor astfel de măsuri va duce la crearea mentalității de asistați ai statului în rândurile majorității rurale. De altfel, Alexandru Marghiloman critica în 1920 politica agrară a guvernului, considerând-o ca fiind „spoliere, dând indemnizații baze nedrepte și consacrând principiul funest al exproprierii pădurilor”³¹.

Fundamente ideologice

Pentru a putea înțelege reflecția politică a lui Alexandru Marghiloman pe tema agrară și a proprietății, trebuie menționat că, pentru acesta, România avea două tradiții puternice: a religiei și a proprietății. În privința celei de-a doua era în principal vorba de tradiția marii proprietăți, dar și de cea mică sub forma proprietății moșnenilor sau răzeșilor. Astfel, spunea liderul conservator într-o conferință ținută sub auspiciile Institutului Social Român la începutul anilor '20 ai veacului trecut: „Proprietatea, domnii mei, ce este? O construcție a legii? A ferit Dumnezeu. Este întruparea cea mai eminentă a activității și inițiativei omenești. Societatea o consacră în interesul societății, adică: al tuturor. Proprietatea este născută o dată cu omul intrat în stare socială. Ea [se] naște din voința colectivă, din instinctul omenirii. De aceea, domnii mei, tradiția de proprietate trebuie să rămână întreagă”³², așadar ea nu poate fi sub nicio formă „o construcție a legii”. Deși, Alexandru Marghiloman era dispus să accepte exproprierea în condiții de utilitate socială (scăderea disproportiei dintre marea și mica proprietate) ori în cazuri excepționale cum a fost cel din 1917 (mobilizarea „națiunii armate”), pentru el

³⁰ „Manifestul Partidului Conservator Progresist” în Gheorghe SBÂRNA, *Partidele politice din România, 1918–1940. Programe și orientări doctrinare*, Editura Sylvi, București, 2001, p. 230.

³¹ Alexandru MARGHILOMAN, *Note politice*, III, 1995, p. 354.

³² Idem, „Doctrina conservatoare”, p. 163.

exproprierea reprezenta un pericol real, atunci când este lăsată la dispoziția unui parlament obișnuit: „O majoritate ordinară poate oricând să se joace cu proprietatea. Azi expropriezi o industrie în favorul unei anumite clase a poporului, mâine expropriezi o casă în favoarea unui club [...], poimâine se decretează de utilitate publică exproprierea unui pământ în favoarea, Dumnezeu știe, cărei experiențe de falanster [...]. Circumspectie în mânuirea acestei arme, pentru că viitorul va fi solid sau subred după cum veți așeza proprietatea tare sau nu.”³³

Pentru Alexandru Marghiloman proprietatea presupunea un anumit atașament față de pământ. Era vorba de o legătură personală, de familie, de tradiție, de onoare, între proprietar și pământul său. Exproprierea ducea la pierderea acestui atașament și, în consecință, la distrugerea solidarității între marea și mica proprietate³⁴. În lipsa acestei legături personale apărea pericolul exproprierii permanente, iar ultimul lider conservator devinea un vizionar, imaginând ceea ce se va fi întâmplat peste doar câteva decenii³⁵. Pe de altă parte însă inalienabilitatea unui lot de pământ nu putea duce decât la dependența economică a micului proprietar față de stat și astfel spiritul modern al economiei de piață nu putea pătrunde în mentalitatea lumii rurale³⁶. În acest sens doreau să acționeze cele două mari măsuri luate de guvernul Alexandru Marghiloman în domeniul agrar: cea a muncii și a arendărilor obligatorii.

De asemenea, pentru Alexandru Marghiloman „progresul real nu se face prin salturi, el nu poate fi decât rezultatul unei legături armonioase a trecutului cu prezentul [...]. Instituțiile viabile ale unei societăți se dezvoltă prin ele însăși, prin traiul normal al societății.”³⁷ Așadar, trecerea de la marea proprietate la cea mică și mijlocie nu se putea realiza deodată prin expropriere masivă, ci era necesar un proces evolutiv pentru că altminteri apăreau tot felul de dereglații economice. De aceea, Alexandru Marghiloman susținea în cazul exproprierii nu trecerea directă la mici proprietăți, oricum neproductive economic, ci realizarea unei proprietăți mijlocii printr-un proces organic, evolutiv. O proprietate mijlocie care să se fi constituit într-o garanție a succesului economic, a armoniei sociale. De altfel, proprietatea mijlocie era menită, în viziunea

³³ *Ibidem*, pp. 163–164.

³⁴ Ioan STANOMIR, Laurențiu VLAD, „A fi conservator”, p. 21.

³⁵ *Ibidem*, pp. 21–22.

³⁶ Ion BULEI, *Op. cit.*, p. 218.

³⁷ Alexandru MARGHILOMAN, „Doctrina conservatoare”, p. 157.

liderului conservator, să preia din mers sarcinile economice ale marii proprietăți. Dezvoltarea unei instituții a proprietății viabile trebuia făcută prin ajustare nu prin „aruncarea de-a gata, cu sila, în calapodul pe care trufia unui om reformator sau unui partid reformator l-a alcătuit în tăcerea cabinetului sau în zgromotul unui club”³⁸. Totodată, această reformă era obligată să nu piardă din vedere două lucruri esențiale: tradiția și starea reală a țării.

Concluzionând, în viziunea lui Alexandru Marghiloman una din cauzele blocării dezvoltării unei proprietăți mijlocii în România, care să cultive un anumit atașament pentru pământ, dar și un spirit economic modern, a fost interzicerea vânzării lotului primit de țăran prin reforma din 1864: „[...] lăsarea de la 1864 încoace, într-o stare puțin lămurită, a micii proprietăți rurale – îngădirea ei prin dispozițiuni, care au împiedicat jocul natural al forțelor economice – au pus mica proprietate într-o stare de inferioritate, care impune statului datoria de a interveni cu hotărâre.”³⁹ Mai mult, inexistența unei industrii care să poată absorbi surplusul de populație agricolă a sporit gravitatea problemei rurale. Astfel, a apărut sugestia exproprierii masive a marii proprietăți particulare. Însă chiar în condițiile unor necesare exproprierii era demnă de luat în seamă ideea „selecțiunii indispensabile printre plugari”,⁴⁰ pentru constituirea unei pături de proprietari mijlocii, înstăriți, ceea ce asigura armonia, echilibrul, stabilitatea socială ori politică, ordinea și legalitatea sau succesul economic al societății⁴¹. Problema ce se punea după Primul Război Mondial era cea a modului de utilizare a pământului expropriat, după cum preciza Programul Partidului Conservator Progresist din 1918. De modul în care acesta ar fi fost utilizat depindea situația generală a țăranimii și, deci, rezolvarea problemei agrare: „S-a promis țăranimii că se vor desprinde pentru dânsa 2 milioane hectare din proprietatea mare. Nu precupeștem o clipă măcar această cifră pentru că nu asupra întinderii avem rezerve de făcut, ci asupra utilizării ei cea mai nimerită.”⁴²

*

Tradițiile invocate de Alexandru Marghiloman nu mai pot fi identificate în spațiul românesc de după 1989. Totuși, proprietatea

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Programul Partidului Conservator. Expunerea domnului Alexandru Marghiloman*, p. 16.

⁴⁰ Apud Ion BULEI, *Op. cit.*, p. 522.

⁴¹ *Ibidem*. Vezi și excursul doctrinar de la pp. 531–619.

⁴² „Manifestul Partidului Conservator Progresist” în Gheorghe SBÂRNA, *Op. cit.*, p. 230.

(recuperată și prin referințele europene), alături de alte elemente ale „canonului conservator”, sugerează lumii românești de astăzi o anumită conduită morală, capabilă să asigure continuitatea societății⁴³ (bazată pe respectarea proprietății individuale). Așadar, discursul lui Alexandru Marghiloman poate reprezenta un punct de plecare pentru reconsiderarea ideii de proprietate în spațiul românesc, care, în ciuda reglementărilor constituționale, nu a reușit să pătrundă încă spiritul public (lucru dovedit prin desele încălcări ale acestui drept, sanctionate internațional).

⁴³ Alexandru DUTU, „Tradiția în gândirea politică românească”, în *Polis. Revistă de Științe Politice*, III, 3-4, 1996, pp. 82-93 / p. 91; Vezi și Ioan STANOMIR, *Op. cit.*, pp. 195-222 / (pentru proprietate din perspectiva evocată de noi, a se vedea p. 215).